

AZ ISKOLA

ÉS A GYAKORLAT KAPCSOLATA

Az oktatás és a nevelés korszerűsítése napirenden levő kérdés. Intenzíven foglalkoztatja nemcsak a hivatásos nevelőket, pedagógusokat, hanem a politikusokat, közgazdászokat, a különféle területeken működő tudósokat, a közvéleményt — mindazokat, akik társadalmunk sorsát, jövőjét szívükön viselik. Talán a történelem folyamán soha nem összpontosult a figyelem a nevelésre olyan mértékben, mint ma. Okát nem nehéz megfejteni. Egyrészt az oktatás nagyarányú, mondhatni robbanásszerű fejlődésére kell gondolnunk, másrészt a társadalmi életünkben végbemenő gyökeres változásokhoz való állandó alkalmazkodásának szükségességére. Nem vitás, a nevelés szerepe arányosan nő a társadalmi élet fejlődésével. Növekvő funkcióit azonban csak úgy töltheti be, ha a társadalmi fejlődést, változást nemcsak mennyiségi gyarapodással követi, hanem minőségi átlényegülésben is. Ennek pedig sarkalatos következménye az étellel, társadalmi valóságunkkal való szoros kapcsolata, dinamikus fejlődéséhez való állandó alkalmazkodása.

A jó nevelés mindig igényelte a szoros kapcsolatot az étellel. A nagy, haladó pedagógusok, gondolkodók mindenkor hirdették ennek az elvnek a fontosságát. S mégis, a nevelés (gondolunk itt az intézményes nevelésre) igen gyakran lemaradt a társadalmi fejlődés ütemétől. Nyilvánvaló, ennek különféle társadalmi és osztályérdekekben, világnézeti és művelődéstörténeti okokban kereshetjük magyarázatát. De mindezekben túlmenően, a nevelés egyik sajátos funkciója — nevezetesen a hagyomány, a tapasztalat, a tárgyi és szellemi örökség átszármaztatása — is ludas lehet bizonyos mértékben e helyzet előállításában. Kissé leegyszerűsítve arról van szó, hogy a felnövekvő nemzedéket a múlt tapasztalatán (értve ezen a társadalmi alkotások és értékek összességét) igyekszünk formálni, felkészíteni a jövő számára, amely mindig más lesz, mint a múlt, és más, mint a jelen. Ilyen összefüggésben vizsgálva a dolgokat, kétségtelenül kidomborodik a nevelés, az iskola hagyományőrző, hagyományművelő szerepe. Tiszteletreméltó szerep, nagy feladat! A haladó hagyományok ápolása, a társadalmi értékek átszármaztatása a nemzedékek közti kapcsolatnak, a társadalmi élet folytonosságának, a fejlődésnek egyik fő feltétele. A nevelés e funkciójának eltűlése vagy éppen abszolutizálása azonban oka lehet bizonyos fokú konzervativizmusnak, lemaradásnak, a világos és előre mutató, perspektivikus szemlélet hiányának. Különösen ma áll fenn a veszély, amikor a társadalmi fejlődés egyre gyorsulóbb ütemének vagyunk tanúi, amikor a tudományos-műszaki forradalom érezteti hatását nemcsak közvetlenül a termelési folyamatban, hanem társadalmi életünk majdnem minden területén.

A nevelésnek és az oktatásnak lépést kell tartania e gyors fejlődés ütemével. Ez nemcsak azt jelenti, hogy alkalmazkodik a fejlődéshez, a

közvetlenül adódó új feladatokhoz, hanem főleg azt, hogy a nevelésnek a haladás hathatós tényezőjévé kell válnia, elsősorban azzal, hogy előre mutat, távlati feladatokat vállal magára.

Konkrétan ez azt jelenti, hogy olyan tulajdonságok, képességek, készségek és jártasságok kialakítására, olyan tapasztalat- és ismeretanyag elsajátíttatására kell törekednünk, amely hozzásegíti a gyermeket ahhoz, hogy nemcsak a jelen viszonyai között kapcsolódhassék be eredményesen a társadalmi életünk valamely területén folyó munkába, hanem magában hordja (legalábbis potenciálisan) az újítás, az alkotás lehetőségeit, az új viszonyokhoz, követelményekhez való aktív és gyors alkalmazkodás képességét.

Ma mind határozottabban rajzolódik ki az igény: a nevelésnek nemcsak az a szerepe, hogy „újratermelje“ a társadalmi embert, hanem új embertípus kialakítására kell törekednie, olyan gondolkodási, tevékenységi, magatartásbeli modellek megformálásával, amelyekben tulajdonképpen előrevetítődnek a holnapi valóságunkat jellemző fontosabb követelmények.

Ilyen szemszögből vizsgálva a mai nevelést, könnyen megállapítható lemaradása. S ez nem elszigetelt jelenség. Az UNESCO 32. genfi Nemzetközi Nevelési Konferenciájának dokumentumaiban ezt olvashatjuk: „A nevelés egyik gyenge pontja a társadalomhoz való alkalmazkodásának hiánya s a tudomány és technika gyors fejlődésétől való lemaradása.“

A korszerűsítésre törekvés tehát nem kampányszerű feladat, nem egy részterületre vonatkozik csupán, hanem mint állandó követelmény a nevelés alapvető funkcióit érinti, s átfogja egész területét. *Ilyen összefüggésben kell vizsgálnunk a nevelésnek a gyakorlattal, elsősorban a termelőmunkával való kapcsolatát is mint nevelési rendszerünk korszerűsítésének egyik alapvető feladatát.*

E kérdés jelentőségének alátámasztására felsorakoztathatnánk filozófiai, szociológiai, lélektani, pedagógiai stb. érveket, amelyek meggyőzően bizonyítanak a munka jelentőségét mind a társadalmi fejlődésben, mind pedig a személyiség kialakítására gyakorolt sokoldalú hatásában.

Ezeken túlmenően azonban meg kell állapítanunk, hogy a munkára nevelés szükségességének hangsúlyozása és intenzívebbé tétele konkrét, közvetlen társadalmi és nevelési feladataink megoldásából adódik.

Talán paradoxálisan hangzik az az állítás, hogy iskolarendszerünk gyors fejlődése, az általános és középfokú oktatás nagyarányú kiszélesítése nem járt együtt a tanulóifjúságnak a termelőmunkába való zökkenőmentes, kellő arányban növekvő bekapcsolódásával. Ezen a téren bizonyos nehézségek is merültek fel, s még ma sem szabadultunk meg valamennyitől. Való tény, hogy népünk általános kulturális színvonalának emelésében nagy eredményeket értünk el, s ebből az általános és középfokú oktatás is derekasan kivette a részét. Pozitívan könyvelhető el tanulóifjúságunknak az a törekvése, hogy minél nagyobb számban fordul a felsőoktatás felé.

E törekvés azonban nem jelentheti azt, pontosabban nem vezethet oda, hogy az ifjúság egyes rétegei idegenkedjenek a termelőmunkától. S ha ilyen helyzet előállt, annak az okát elsősorban abban kell keresnünk, hogy oktatásunkban — főleg az általános iskolákban és az elmé-

leti líceumokban — nem szenteltünk elegendő figyelmet e kérdés konkrét megoldásának.

Amint pártunk főtársa, Nicolae Ceaușescu elvtárs az RKP Országos Konferenciáján hangsúlyozta: „A közoktatás, főleg az általános oktatás egyik fő hiányossága, hogy nem biztosít olyan megfelelő képzettséget az ifjaknak, amelynek alapján gyorsan bekapcsolódnak a termelésbe. Ezért kell úgy megszerveznünk az oktatási folyamatot, hogy minden egyes szakasz — a tízosztályos iskola, a líceum — befejezésével az ifjú olyan ismeretek birtokába jusson, amelyek révén lehetősége legyen bekapcsolódni — amennyiben nem folytatja tanulmányait a felsőfokú oktatásban — valamely gyakorlati, hasznos társadalmi tevékenységbe.“ Ennek szellemében az azóta eltelt idő alatt egész sor intézkedést fogantatosítottunk. A gyakorlati-műszaki oktatás, egységes koncepció alapján, elfoglalta tantárgyrendszerünkben (az elemitől a főiskoláig) az őt megillető helyet. Eredményeikről is beszélhetnénk, de talán ennél helyénvalóbb, éppen a kérdés fontosságára gondolva, ha a tökéletesítés, a továbbfejlesztés lehetőségeire összpontosítjuk figyelmünket, s az egyes konkrét megoldásokon és eredményeken túl keressük e feladat olyan távlati szemléletének a kialakítását, amely szilárd tudományos alapul szolgáljon célirányos gyakorlati intézkedésekhez, hogy elkerülhessük minden esetben a kérdésnek a szűk praktícizmusra való leegyszerűsítését.

Nem mondok újat, amikor azt állítom, hogy iskolai gyakorlatunkban még fennáll ez a veszély, s ha pillanatnyilag nem is látszik olyan károsnak, fejlődésünk távlatainak tükrében ilyen esetben feltétlenül maradi módszerekről van szó.

Az oktatás és termelőmunka összekapcsolásának kérdésében, az ifjúság munkára nevelésében nem hagyhatjuk figyelmen kívül a korszerű termelés sajátosságait, a technika és az ember viszonyát az új körülmények között.

Amint ismeretes, a tudományos-műszaki forradalom korszakában a gépesítés, az automatizálás, a kemizálás és egyéb tendenciák érvényesülése következtében fokozatosan csökken az ember közvetlen részvétele a munkafolyamatokban. A technika káprázatos fejlődése mindinkább megszabadítja az embert nemcsak a nehéz fizikai munkától, hanem a kezelési, műveleti funkciók nagy részétől is. Ilyen helyzetben állandóan növekszik a szolgáltató tevékenység aránya és színvonala, s az emberi munka egyre jobban eltolódik az alkotó tevékenység irányába.

A fentiek figyelembevételével nélkül nem szervezhetjük meg eredményesen a tanulóifjúság műszaki-gyakorlati képzését. Nemcsak arról van itt szó, hogy az elméleti és a gyakorlati oktatás állandóan szoros kapcsolatban maradjon, hanem arról is, hogy a korszerű technika elsajátítása folyamán a tanulók megértsék ennek emberi vonatkozásait, humanizáló szerepét, s az emberi alkotó tevékenység megtestesüléseként fogják fel a technikai vívmányokat, amelyeket azért hozott és hoz létre az emberiség, hogy élete könnyebb, szebb, gazdagabb, magasabb szintű, egyszóval „emberibb“ legyen.

A műszaki oktatás és nevelés sajátosságainak megállapításakor a technikai alkotások eredetéből és társadalmi-emberi szerepéből kell kiindulnunk. Mint ismeretes, a marxista filozófiai szemlélet tükrében a technikai alkotások fejlődésének forrása és értelme az ember és a ter-

mészet aktív viszonyában, a munka folyamatában keresendő. A természettel vívott harcban az ember arra kényszerült, hogy leküzdje munkárgánumának (kezének) gyengeségeit, tökéletlenségét, és saját fizikai, intellektuális képességei fölé emelkedve „mesterséges munkaeszközöket“ alkosson. Ezekkel az eszközökkel, amelyek kezdetben egyszerű szerszámok voltak, később pedig mind bonyolultabb technikai szerkezetek — gépek és automaták —, az ember hihetetlenül megnövelte fizikai és szellemi munkaképességét. Fokozatosan ezekre ruházta át saját munkafunkcióit. A technika története tulajdonképpen nem más, mint a dolgozó ember funkcióinak, képességeinek a technikai rendszerekre való átszármasztása. Minél fejlettebb a technika, annál több emberi intelligencia, emberi képesség tárgyiasul meg benne. Mint a természetre gyakorolt emberi tevékenység hordozója a technika megtestesíti az emberi ügyességet, leleményességet, virtuozitást, az ember munkájának termelékenységet. De ezen túlmenően — amint Marx rámutat — a technikát és fejlesztését úgy kell értelmeznünk, mint egy „megtárgyasult megismerési erőt“. A technika nem más, mint materializálódott tudomány, amely ez utóbbi által felfedezett természeti törvények alapján működik. A mai fejlett technika sok nemzedék tapasztalatát, fizikai és szellemi tevékenységét, tudományos kutatómunkáját testesíti meg. Óriási elméleti és gyakorlati intelligenciát, alkotó fantáziát, kezdeményező képességet foglal magában.

A műszaki-gyakorlati nevelésnek, ha nem is követheti nyomon a technikai alkotások történetét, hozzá kell segítenie a gyermeket, az ifjút, hogy megértse a technika humanizáló szerepét, megértse azt az emberi és társadalmi teljesítményt, telítődést, amelyet a technika magában hord. (Persze a technikának az emberre és a társadalomra gyakorolt hatását nem vizsgálhatjuk a termelési viszonyok típusától függetlenül. Csak a kizsákmányolástól megszabadult társadalomban érvényesülhet korlátlanul a technika igazi humanizáló hatása.)

Az oktatásban a technika e szerepének kiemelése többek között azt jelenti, hogy a tanuló, amikor az egyes termelőeszközökről vagy folyamatokról tanul, gondolati síkon részben rekonstruálja azt a szellemi alkotó tevékenységet, amelyet ezek magukban hordanak. Ebben a szemléletben nemcsak az egyes technikai eszközök működtetéséhez szükséges készségek kialakításáról van szó (bár ezek is fontosak), hanem komplex elméleti és gyakorlati tevékenységről, amely messze túlhaladja a tantervekben erre a célra szánt órák keretét, és szervesen beépül egész oktatási rendszerünkbe.

Különleges szerep hárul e vonatkozásban a természettudományok tanítására. Azon túlmenően, hogy e diszciplínák gyakorlati, alkalmazott vonásait kiemeljük, a laboratóriumi, kísérletező órák számát növeljük, bizonyos technológiai ismereteket az illető tantárgy programjába iktatunk stb., a természettudományok korszerű oktatása azt is megköveteli, hogy a tantárgyi koncepcióban a termelés alapvető kérdései is kellőképpen érvényesüljenek. Ez konkrétan azt jelenti, hogy a termelés szempontjából jellegzetes ismeretanyagot didaktikailag úgy rendszerezünk és sajátíttassuk el tanulóinkkal, hogy az oktatás menetében a termelés általános alapelveinek fokozatos és plasztikus megismeréséhez vezessen. Így a tanulók azt is meglátják, hogy az egyes szaktárgyi tudományos

ismeretelemeket hogyan használjuk fel a termelésben. Az ilyen tantárgyi szemlélet hathatósan hozzájárul a természettudományi szaktárgyak és a termelési gyakorlat élő kapcsolatának megvalósításához.

Nyilvánvaló, a termelőmunkára való nevelés nem szorítkozik csak az iskolai oktatásra. Sok más és hatékony útja van ezen kívül. Legfontosabb az üzemi gyakorlat, a tanulók közvetlen részvétele a termelésben. Egyes üzemek és iskolák együttműködése szép eredményhez vezetett ezen a téren. Meg kell jegyeznünk azonban, hogy ez a nevelési szempontból igen hatásos tevékenység sem csupán szervezési kérdés. Ezen túlmenően igényes pedagógiai, módszertani útmutatások jelenléte égetően szükséges.

Kétséggkívül, a munkára nevelés problematikája semmiképp sem szorítkozik az eddig felvázolt néhány kérdésre. Sokkal bővebbek feladatai is, eszközei is.

Anélkül, hogy kitérhetnénk rájuk, megemlítjük csupán, hogy intellektuális és készségbeli összetevői mellett a munka iránti szocialista magatartás kialakítása központi helyet foglal el. A személyiség alapvető, meghatározó vonása ez. Kialakítása átszövi egész iskolai és nevelési tevékenységünket, de elsősorban, akárcsak a többi feladat, a munkában valósul meg. Régi igazság: munkával nevelünk munkára. De azonnal hozzá is kell tennünk: nem akárhogyan és nem akármilyen körülmények között. A kommunista nevelés nagy alakja, Makarenko, aki tulajdonképpen a munka segítségével nevelt át néhány ezer kiskorú bűnözőt, ugyanakkor élesen tiltakozott a munka nevelő szerepének „fetiszizálása” ellen, rámutatva arra, hogy nem megfelelő lélektani feltételek között a munka hatása a magatartás alakulására negatív lehet.

A munka sokoldalú nevelő hatásának elérése feltételezi, hogy mindenekelőtt biztosítsuk a helyes belső motivációs tényezők jelenlétét. A tanulók értsék meg munkájuk jelentőségét, társadalmi és egyéni szerepét, lássák annak célját és eredményességét. Nem kevésbé fontosak azok a feltételek sem, amelyek arra irányulnak, hogy a munka végzésének folyamatában olyan tulajdonságok és szokások kialakítására törekedjünk, mint: lelkiismeretesség, pontosság, felelősségtudat, kitartás, segítőkészség, együttműködés.

Az alkotókészség olyan munkában valósulhat meg, ahol a gyermek kereshet-kutathat, „felfedezhet”, aktívan részt vehet a munkafolyamat egész megszervezésében.

Ha az elméleti ismeretek elsajátításában igen helyesen hangsúlyozzuk az aktív módszerek jelentőségét, a tanulók önálló tevékenységének fontosságát, az audio-vizuális eszközök alkalmazásának a szükségességét, akkor ez még inkább érvényes a műszaki-gyakorlati nevelésben. Az egységes, az egész oktató-nevelő munkát átfogó szemlélet érvényes nemcsak a feladat- és tartalmi rendszerre vonatkozólag, hanem módszertani szempontból is. Mivel a műszaki-gyakorlati képzés szerves része az iskolai oktatásnak és nevelésnek, a pedagógiában is — tegyük hozzá: a korszerű pedagógiában — el kell foglalnia az őt megillető helyet.